

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проведено теоретичний аналіз поняття емоційної культури й уточнено визначення емоційної культури майбутніх психологів як цілісного динамічного утворення особистості, що характеризує здатність і готовність її висловлювати свої емоції відповідно до соціокультурних норм, адекватними та комунікабельними способами, використовуючи необхідні вербальні та невербальні засоби.

Ключові слова: емоційна культура, культура, емоції, професійна психологічна діяльність.

Сучасний світ настільки швидкоплинний і сповнений технічними інноваціями, які постійно вдосконалюються, але це призводить до виникнення нових економічних і політичних криз. Саме тому соціальні проблеми сучасності набувають усе більшої гостроти.

Особливо чутливою до негативного впливу є сфера людських стосунків, у якій ускладнюються внаслідок вищенаведених факторів відносини людини з навколишнім світом, виникають особистісні проблеми. Така ситуація призводить до надзвичайного перенапруження психіки, особливо страждає емоційна сфера. Саме вона відповідає за регуляцію та модуляцію поведінки, психіки й самопочуття людини.

Тому психолог як фахівець, що працює із сучасною людиною, людиною прогресу, щоб забезпечити високу ефективність виконуваної професійної діяльності, повинен мати певні знання, вміння й навички щодо емоційного розвитку та мати власну, добре сформовану, емоційну культуру. Таким чином, однією з найважливіших проблем сучасної професійної освіти майбутніх психологів є формування високого рівня емоційної культури.

Нині професійна підготовка майбутніх психологів спрямована на розвиток здебільшого когнітивної сфери. Про людину як цілісну, розумну й емоційну істоту написано багато праць, але, на жаль, відсутні фундаментальні розробки цілеспрямованих дій щодо розвитку й формування такого явища, як емоційна культура.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що формування емоційної культури майбутніх фахівців, зокрема педагогів, цікавило багатьох вчених (Р.М. Давлетшина, Г.Н. Казанцева, Л.Ю. Колтирева, О.М. Кулеба, А.Г. Маджуга, Н.А. Рачковська, О.А. Сергєєва, О.В. Турська, П.М. Якобсон, Г.А. Ястребова), тоді як проблема формування емоційної культури у майбутніх психологів майже не досліджена.

Мета статті – проаналізувати поняття “емоційна культура” в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях та уточнити визначення поняття “емоційна культура майбутніх психологів”.

Культура (лат. cultura) у загальному сенсі – це сфера всього людського життя: матеріального, духовного й інтелектуального. Це поняття включає не тільки внутрішні (психологічні, духовні) якості, а й прояви їх у способах діяльності та в результатах цієї діяльності. Культура – це те, що люди роблять з природою, із собою, як ведуть себе щодо оточення, самих себе й що вони при цьому думають і говорять. Культура органічно поєднує в людині її природні й соціальні якості, оскільки вона є справою самої людини, яка є одночасно й творцем культури, і її представником, носієм – істотою культурною [1].

Емоційна культура є частиною загальної культури людини. У науковій психолого-педагогічній літературі дослідники не дійшли однозначного висновку щодо визначення емоційної культури. Одні вчені визначають поняття “емоційна культура”, використовуючи характеристики емоційного життя людини. Так, емоційна культура визначається як рівень розвитку емоцій (Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров), як сукупність якостей емоційного життя (П.М. Якобсон), як здатність усвідомлювати емоції (Р.М. Давлетшина, А.Г. Маджуга) або як використання емоційного інтелекту (Г.Н. Казанцева). Інший підхід до визначення цього поняття передбачає його аналіз як особистісної характеристики. Наприклад, О.А. Сергєєва, Н.А. Рачковська, О.М. Кулеба, Г.А. Ястребова представляють поняття емоційної культури як особистісного утворення, О.В. Турська вважає, що це – якість особистості, Л.Ю. Колтирева – характеристика особистості. Розглянемо кожний із підходів більш детально.

Вперше дав визначення емоційній культурі дослідник П.М. Якобсон. Він вважав, що емоційна культура є комплексом явищ, які являють собою розвиток і вдосконалення якостей емоційного життя. На його погляд, вона включає в себе: емоційну чутливість до більшості явищ, які відбуваються в житті; розвинуту здатність розуміти, поважати й цінувати почуття інших людей, виявляти до них увагу; розвинуту здатність до співпереживання з почуттями інших людей; уміння ділити свої переживання з близькими; почуття відповідальності за свої переживання перед собою та оточенням [2].

Емоційна культура, за Г.М. Коджаспировою, А.Ю. Коджаспировим, це рівень розвитку емоцій, що передбачає чуйність і відповідальність за власні переживання перед собою та оточенням [3].

З точки зору психологічного й тілесного здоров'я людини емоційну культуру висвітлюють Р.М. Давлетшина, А.Г. Маджуга. Під емоційною культурою вони розуміють здатність суб'єктом усвідомлювати власні й чужі емоції, ціннісно диференціювати емоційні стани та на базі цього здійснювати емоційну саморегуляцію в діяльності й спілкуванні. Емоційна культура, в їх розумінні, є інтегральним фактором, що визначає емоційне благополуччя людини, включаючи як методи розпізнання та оцінювання, так і методи регуляції емоційних станів – як власних, так і партнерів по спілкуванню [4].

Виходячи з такого розуміння, Р.М. Давлетшина й А.Г. Маджуга виділяють таку структуру емоційної культури, яка, на їх думку, включає чо-

тири компоненти: когнітивний (емоційна компетентність, основою якої є емоційний інтелект); аксіологічний (активна позиція суб'єкта щодо емоцій); мотиваційно-смысловий (врахування емоційного стану як власного, так і оточення як регулятора поведінки й соціальної взаємодії суб'єкта); конативний (поведінка, спрямована на регуляцію власних емоційних станів і допомогу в цьому оточенню, володіння відповідними прийомами на рівні навички) [4].

Аналогічну структуру виділяє Г.Н. Казанцева, але в дослідженні вона дає визначення емоційній культурі як “практиці використання суб'єктом емоційного інтелекту для рефлексії емоцій (як власних, так і інших людей), ціннісної диференціації емоційних станів та цілеспрямованого використання емоцій у своїй діяльності і спілкуванні, що неможливо без розвинутих навичок емоційної саморегуляції” [5].

Ми у своєму дослідженні будемо додержуватись такого визначення, що емоційна культура є цілісним особистісним утворенням, тому вважаємо, що на особливу увагу заслуговує аналіз досліджень, у яких емоційна культура визначається як особистісна характеристика.

Зокрема, О.А. Сергєєва розуміє емоційну культуру як цілісне динамічне особистісне утворення, що має власну структуру і являє собою систему знань про розвиток емоцій, умінь і способів аналізу емоцій, управління ними, спрямованих на адекватність реагування, що сприяє вербалізації емоцій людини, її емоційній відкритості, емоційній емпатії та наданню емоційної підтримки оточенню. Таким чином, з погляду науковця О.А. Сергєєвої, емоційна культура – це сфера діяльності, яка регулюється загальноприйнятими нормами вираження емоцій та впливає на розвиток особистості.

З погляду цієї дослідниці, високий рівень емоційної культури забезпечується цілісним формуванням таких компонентів: соціокультурного, поведінкового, емоційного, мотиваційного, етико-морального, які знаходять вираження в таких структурних елементах: опора на власні моральні принципи під час вибору емоцій; відповідність емоцій вимогам, що висуваються до себе; відповідність емоційного реагування віковим особливостям; адекватність емоційної реакції соціокультурним нормам; усвідомленість емоційного реагування.

Емоційна культура, на погляд О.А. Сергєєвої, також включає емоційну компетентність та емоційну грамотність. При цьому емоційною грамотністю дослідниця вважає цілеспрямоване підвищення емоційної компетентності, а емоційною компетентністю – володіння методикою, особистісну й інтелектуальну готовність, можливість упоратися із запропонованим професійним завданням [6].

Заслуговує на увагу також дослідження О.В. Турської категорії “емоційна культура”, у якому вона виділяє структуру й надає визначення цьому явищу. На її думку, емоційна культура – це інтегративна сукупність якостей особистості, знань про емоційну сферу людини, необхідних для її життєдіяльності, комунікативних умінь та вмій керувати емоційними ста-

нами й емоційними реакціями. Структура емоційної культури, яку виділяє О.В. Турська, складається з таких компонентів: певні якості особистості (емоційне відчуття, толерантність та емпатія, емоційна пам'ять, фантазія, уява, образне мислення, інтелект); уміння емоційної регуляції діяльності; знання про суть, значення, роль емоцій у житті людини; знання, що розкривають шляхи й засоби збагачення емоційної сфери й управління нею; знання щодо вираження емоцій (володіння емоційно-експресивними засобами мовлення) [7].

Г.А. Ястребова під емоційною культурою професій соціономічної типу розуміє “цілісне особистісне утворення, представлене багатством емоційного досвіду, володінням системою механізмів управління власними емоційними станами та емоційним відгуком учнів, доцільністю прояву емоцій, прагненням до вдосконалення емоційного досвіду на основі рефлексії” [8].

На думку Л.Ю. Колтиревої, емоційна культура – це інтегративна характеристика особистості фахівця, що відображає єдність знань про емоційні аспекти своєї діяльності, емоційної спрямованості, емоційних вмінь, що дають змогу створювати позитивний емоційний фон діяльності, якісно перетворюючи індивідуальний емоційний досвід [9].

Дослідження О.М. Кулеби стосувалося проблем історії формування емоційної культури вчителя. У своєму дослідженні О.М. Кулеба трактує емоційну культуру як “складне інтегральне, системне, динамічне утворення особистості вчителя, що визначає емоційну спрямованість типу, стилю і способів його професійної поведінки й діяльності; включає в себе цілий ряд компонентів, основними з яких є: емоційне багатство, тезаурус особистості, загальна емоційна спрямованість особистості, емпатія, креативність і рефлексія, стійкість і емоційно-вольова регуляція поведінки й діяльності; показником сформованості якої виступає професійно-педагогічна стійкість” [10].

Н.А. Рачковська вважає, що емоційна культура педагога є відносно самостійним особистісним утворенням. В останньому велика роль відводиться альтруїстичним переживанням, розвиненій здатності до емпатії, які у своїй сукупності забезпечують здатність майбутнього фахівця до співпереживання, співчуття, милосердя, викликають бажання надати допомогу й підтримку людині, що потрапила у важку життєву ситуацію [11].

Безліч визначень існує через те, що емоційну культуру визначають залежно від того, яка сфера людини підлягає розвитку під час формування цього явища:

1. Професійна сфера (Л.Ю. Колтирева, О.М. Кулеба).
2. Особистісна сфера (П.М. Якобсон, О.В. Турська, Г.А. Ястребова).
3. Професійна та особистісна сфери (Р.М. Давлетшина, Г.Н. Казанцева, А.Г. Маджуга, Н.А. Рачковська, О.А. Сергєєва).

Крім того, вчені виокремлюють різні складові культури фахівців, найбільш відомими є: педагогічна, комунікативна, конфліктологічна, емоційна, інформаційна, соціальна й рефлексивна.

Також висвітлені нами визначення різноманітних учених щодо емоційної культури можна розподілити на дві групи відповідно до досвіду, якого набуває людина в процесі формування емоційної культури:

1. Система знань як результат рефлексії власного досвіду та досвіду оточення (О.А. Сергєєва, О.В. Турська).

2. Особистісний емоційний досвід (Р.М. Давлетшина, Г.Н. Казанцева, Л.Ю. Колтирєва, О.М. Кулеба, А.Г. Маджуга, Н.А. Рачковська, П.М. Якобсон, Г.А. Ястребова).

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців професій “людина – людина” у вчених існують різні підходи до розуміння феномену емоційної культури, які можна звести, як мінімум, до трьох груп:

1. Емоційна культура в межах особистісного підходу – як властивість особистості (О.М. Кулеба, Н.А. Рачковська, О.А. Сергєєва, Г.А. Ястребова).

2. Емоційна культура визначається з позиції діяльнісного підходу – як готовність суб’єктів взаємодії до розпізнавання емоцій і управління емоційними станами в професійній діяльності (М.Б. Коробіцина, М.І. Кряхтунов) [12].

3. Емоційна культура подається в контексті суб’єктного підходу за допомогою характеристик сукупних якостей людини як суб’єкта професійної діяльності (Г.М. Казанцева, Л.Ю. Колтирєва, О.В. Турська).

Висновки. Таким чином, враховуючи наведені визначення та психолого-педагогічні розробки з досліджуваної нами проблеми, ми дійшли висновку, що емоційна культура – це цілісне динамічне утворення особистості, що характеризує здатність і готовність її висловлювати свої емоції відповідно до соціокультурних норм, адекватними та комунікабельними способами, використовуючи необхідні вербальні та невербальні засоби. Отже, враховуючи висвітлені наукові дослідження, ми виділили власну структуру емоційної культури, яка складається з таких компонентів: рефлексивного; мотиваційно-сміслового; когнітивного; аксіологічного; регулятивного.

Список використаної літератури

1. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М. : Высш. шк., 1990. – 142 с.

2. Якобсон П.М. Психология чувств / П.М. Якобсон. – М. : Изд. АПН, 1956. – С. 20–173.

3. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ, 2005. – 155 с.

4. Эмоциональная культура как фактор активизации здоровьесозидающего потенциала личности [Электронный ресурс] / Р.М. Давлетшина, А.Г. Маджуга // Alma mater (Вестник высшей школы), Специальный выпуск “Премия Менегетти – 2012” – 2012. – Режим доступа: <http://onto.ru/public/publications/400/>.

5. Роль эмоциональной культуры преподавателя в воспитании личности студентов: контекстный подход [Электронный ресурс] / Г.Н. Казанцева // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Педагогика и психология – 2012. – № 3. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-emotsionalnoy-kultury-prepodavatelya-v-vospitanii-lichnosti-studentov-kontekstnyu-podhod>.

6. Эмоциональный компонент социально-педагогического сопровождения учебного процесса [Электронный ресурс] / О.А. Сергеева // Ярославский педагогический вестник. – 2007. – № 1. – Режим доступа : http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/34_5/.
7. Турська О.В. Соціально-педагогічні умови виховання емоційної культури підлітків / О.В. Турська // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 5. – С. 52–55.
8. Ястребова Г.А. Формирование эмоциональной культуры будущих педагогов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г.А. Ястребова. – Волгоград, 1998. – 19 с.
9. Колтырева Л.Ю. Формирование эмоциональной культуры педагога в гуманитарной образовательной среде учреждения дополнительного профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Л.Ю. Колтырева. – Челябинск, 2011. – 21 с.
10. Кулеба О.М. Эмоциональная культура учителя в теории и практике отечественного высшего педагогического образования (60–90-ые гг. XX века) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / О.М. Кулеба. – М., 2000. – 16 с.
11. Рачковская Н.А. Становление понятия “эмоциональная культура социального педагога” в структуре педагогического знания / Н.А. Рачковская // Вестник Московского государственного областного университета. Серия “Педагогика”. – 2011. – № 4. – С. 82–87.
12. Кряхтунов М.И. Психологическое сопровождение развития профессионального самосознания учителя / М.И. Кряхтунов // Журнал практического психолога. – 1998. – № 4. – С. 76–80.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2013.

Вергелес Е.В. Теоретический анализ эмоциональной культуры будущих психологов

В статье проведен теоретический анализ понятия эмоциональной культуры и уточнено определение эмоциональной культуры будущих психологов как целостного динамического образования личности, характеризующего способность и готовность выражать свои эмоции согласно социокультурных норм, адекватными и коммуникабельными способами, используя необходимые вербальные и невербальные средства.

Ключевые слова: эмоциональная культура, культура, эмоции, профессиональная психологическая деятельность.

Vergeles K. Theoretical analysis of emotional culture of future psychologists

In this article first of all we analyzed and described general problem formulation and its relevance.

Here we consider the concept ‘Emotional Culture’ with different points of view. We performed deep theoretical analysis to clarify the widely known definitions of this concept and to find the most common words and concepts that are closely linked with the concept of Emotional Culture. Then we divided analyzed definitions and interpretations of this concept into 3 big classes: Professional sphere, Personal sphere and both Professional and Personal sphere.

To perform deep and wide analysis we also divided the interpretations of our central concept into two another parts:

– *Interpretations that treat Emotional Culture as the system of knowledge as a result of reflection of our own experience and experience of the others.*

– *Interpretations that treat Emotional Culture as own emotional experience.*

On the next step we analyzed the background of this analysis and as a result we formulated our own definition of Emotional Culture that is based on huge amount of work of

famous scientists like L.Y. Koltireva, O.M. Kuleba, P.M. Yackobson, O.V. Turska, G.A. Yastrebova, O.A. Sergeeva, R.M. Davletshina, A.G. Majuga, G.N. Kazantseva, N.A. Rachkovska, M.I. Kriachtunov.

On the basis on this work we also analyzed principal understanding of the Emotional Culture phenomenon. One must mention that there is no strict or even a bit unified definition of this basic concept but wide range of scientists use this concept to explain the meaning of related or more complicated concepts. Treating works that consider emotional structure with the relation to different known classes of concepts like: Properties of the individual, Willingness of Subjects to the emotional interactions and Characteristics of comprehensive qualities of man we classified definitions that are cited in this work into another 3 groups.

Also one must mention that we performed not only theoretical analysis and categorization of the existing definitions of 'Emotional Culture' term. As one of the results of this work we made decision about four main components of Emotional Culture: motivational, cognitive, axiological, reflexive.

This versatile analysis gives us an opportunity to make general conclusions about ability to use and develop the concept 'Emotional Culture' and ability to unify different interpretations of it and opportunity to make more particular conclusions about various classifications of definitions of the Emotional Culture that allows to treat it deeper.

So, this article presents a theoretical analysis of the emotional cultural concept and clarifies the definition of emotional culture for future psychologists as an integral dynamic formation of personality that characterizes the ability and willingness to express their emotions in accordance with the socio-cultural norms, adequate and communicative ways, using the necessary verbal and non-verbal methods.

Key words: *emotional culture, culture, emotion, professional psychological activities.*